

Uluslararası Hukuk Bağlamında Din ve Vicdan Hürriyetinin Korunması

Gülşah KÖPRÜLÜ
gulsahkoprulu@hotmail.com

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi

Geliş: 16.11.2019

Kabul: 04.12.2019

*Yayın:*12.12.2019

Anahtar Kelimeler:

Din ve Vicdan
Hürriyeti,
Uluslararası Hukuk,
İnsan Hakları.

ÖZET

Toplumsal hayatın hemen her sahasında farklı şekillerde karşılaştığımız din ve vicdan kavramları ulusal hukukun mutlak konuları olmalarının yanında uluslararası hukukun da yadsınamaz unsurlarıdır. Esasen bu kavramlar ulusal hukukun üstesinden gelmekte yetersiz kalabilmektedir. Öte yandan devletler özelinde artan önemine rağmen, din ve vicdan hürriyetinin korunması uluslararası hukuk bağlamında geri plana itilmiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda din ekseninde savaşlar yaşanmasına rağmen, Aydınlanma'nın ortaya çıkışıyla din ve uluslararası hukuk yeni ortaya çıkan ulus devletlerde birbirinden ayrılmaya başlamıştır. Din ve vicdan özgürlüğü 20. yüzyılın ikinci yarısında insan hakları temelinde daha fazla önem kazanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası hukuk, din ve vicdan hürriyetinin korunmasını insan haklarının korunması bağlamında ele almaya başlamıştır. Bu çalışmada din ve vicdan hürriyetinin uluslararası hukuk bağlamında korunmasının alan yazın açısından taraması yapılmış olup, din ve vicdan hürriyeti temelli sorun ve hukuki tartışmanın kendisine uluslararası hukuk kapsamında çözüm aranması konusu araştırılmıştır. Ayrım gözetmeksizin dünya üzerinde yaşayan her bir bireyin din ve vicdan hürriyetinin uluslararası hukuk bağlamında korunmasının sağlanması sorunsalının tarihsel anlamda analizi de yapılmaya çalışılmıştır.

Protection of Freedom of Religion And Conscience In The Context Of International Law

Article Info

Article History

Received:16.11.2019

Accepted:04.12.2019

Published:12.12.2019

Keywords:

Freedom of Religion
and Conscience,
International Law,
Human Rights.

ABSTRACT

This paper aims to analyse the evolution of a small western African nation, Benin, from rule by the military (militocracy) to rule by the rich (plutocracy). In the aftermath of its independence, Benin experienced 5 military coups in 9 years and again 5 coup attempts in the following 20 years. The militocratic chaos, which emerged as a result of ethnopolitical power struggle, was replaced by a Marxist-Leninist government led by Mathieu Kerekou. Having served as the President of Benin for almost 30 years, Kerekou followed a chameleon-like politics by converting from a religion to another and from an ideology to another. His government did not act in a strictly ideological way and therefore easily adopted neo-liberalism in the post-Cold War period. The governments of Thomas Boni Yayi and Patrice Talon who came to power after the adoption of liberalisation initially had a democratic profile but later they tended to be authoritarian. Being led by Talon, a former "cotton tycoon", the incumbent government went beyond authoritarian democracy and has paved the way for a future plutocracy by adopting a new electoral code that requires candidates vying for presidency and membership of parliament to have a financial deposit over 400,000 dollars. How these diverse political mind-sets emerged in Benin is the main question we aim to answer in this paper.

GİRİŞ

Uluslararası hukuk ve din arasında çok yakın bir ilişki olmasına rağmen, şaşırtıcı bir biçimde din ve vicdan hürriyetinin korunması uluslararası hukukta önemli bir başlık olarak öne çıkmamaktadır. Janis'e göre bu önem vermeyişin altında yatan iki sebep vardır. Birincisi 19. Ve 20. Yüzyıllarda pozitivizmin etkisiyle kanunları bilime dayandırma çabasıdır. Diğer bir deyişle bilimsel temelli kanunlar çıkararak dini ve vicdani unsurları disiplin dışına itme amacıdır. İkincisi ise 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren az çok uluslararası hukukun düzenleyici olduğu uluslararası toplumda yer almaya başlayan Batılı fikirleri ve Batı'nın dinini benimsemeyen yeni ulusların ortaya çıkışıdır ve Batı ise kendi dinini, ahlaki ve etik değerlerini paylaşmayan bu toplumlar ile uluslararası hukuk normları altında ilişkileri sürdürmek isteyişidir (Janis, 1988, s. 195-220). Din her ne kadar Batı'da hukuktan uzak tutulmaya çalışılsa da gerçek dünyada felsefi anlamda ve toplumsal olarak dini hukuktan ayırmak mümkün değildir. Her ikisi de etik ve normatif rejimler olarak sosyal düzeni sağlayıcı unsurlardır (Baderin, 2009, s. 639). Hukuk ve din derinlemesine iç içe geçmiştir ve din, bireylerin davranışlarını etkilemede yasalara kıyasla daha anlamlı bir role sahiptir (Evans, 2005, s. 3). Öyle ki; birçok insan için din, bir inançlar dizisi olmaktan ötedir. Bireyler inançlarını eyleme dönüştürerek hayata geçirmek isterler. Ancak bazı eylemler diğer insanlar tarafından kabul görmeyebilir ya da tepkiye neden olabilir. Bu bağlamda, eylemlerin sınırlarının belirlenmesinde ve sağlıklı bir toplumsal düzenin yaratılmasında dinsel veya seküler hukuka ihtiyaç vardır (Dickson, 1995, s. 327). Ne dinsel hukukun ne de seküler hukukun din kisvesi altında yapılan tüm eylemleri tolere etmesi mümkün değildir. Din adı altında gerçekleştirilen aşırı eylemler ulusal ve uluslararası hukuk nezdinde kabul edilemez. Uluslararası hukukun görevi sağlıklı ve çoğulcu toplumları destekleyerek farklılıkların tolere edilmesini ve bu anlamda din ve vicdan hürriyetinin korunmasını sağlamaktır.

Aslında uluslararası hukukun temelinde doğal hukuk teorisi yatmaktadır ve 18. Yüzyıldaki doğal hukuk teorileri bugünkü temel insan haklarının kaynağıdır (Draper, 1966, s. 79). “Doğal hukuk görüşü, genel olarak doğanın bir düzeni olduğu ve bunun bireylerin ve devletlerin iradesi dışında birtakım kuralları kaçınılmaz kıldığı görüşüne dayanmaktadır. Uluslararası hukuk bu anlamda evrensel düzeyde geçerli dayanağını doğal hukuk kurallarında bulmaktadır. Uluslararası hukukun temelini oluşturan 16. Ve 17. Yüzyıl yazarları Francisco Vitoria, Vasquez de Menchaca, Francisco Suarez ve Alberico Gentilis uluslararası hukuku dinsel temellere dayalı bir doğal hukuk anlayışı çerçevesinde değerlendirmişlerdir.” (Pazarcı, 1999, s. 10-11). Din ve vicdan hürriyetinin uluslararası hukuk kapsamında ele alınmasının temel nedeni de bu çıkış noktasıdır.

Din ve Vicdan Hürriyeti

İnancın çoğunlukla bireyle doğuştan gelen fitri bir duygu olduğu kabul edilir. Bununla birlikte her birey kendi aklı ve isteği doğrultusunda farklı inanç biçimlerine, öğretilere ve dinlere yönelebilir. Dolayısıyla bir dine mensup bireyler inançlarından dolayı hiçbir ayrımcılığa maruz bırakılamazlar, inançlarından dolayı üstün görülemezler, dışlanamazlar, kısıtlanamazlar ve “öteki”leştirilemezler. Aslında bu doğuştan gelen bir insan hakkıdır ve özellikle medeni toplum olmanın gerekliliğidir. Bu yüzden gerek dini metinler gerekse beşeri hukuk, kişinin temel hak ve hürriyetleri arasında sayılan bu olguya büyük önem vermektedir (Yılmaz, 2007, s. 300). Kişisel bir olgu olması sebebiyle, her birey kendi inançlarını benimseme hakkına sahiptir. Hiçbir kanun bireyleri belirli bir inanca inanmaya ya da belirli sınırlar içinde düşünmeye zorlayamaz (Clarke 1986, s. 271). Erdoğan’a göre vicdan hürriyeti “korunması gereken en temel insanlık değeridir. Eğer haklar evrensel iseler onların koruduğu değerlerin bütün toplumların ve kültürlerin üstün saydığı değerler olması gerekir.” (Erdoğan, 2011)

Din, bir bireyin karakterinin şekillenmesinde önem arz eden en önemli unsurlardan biridir. Birey, vicdanı ile baş başa kaldığında kim olduğunu, nereden geldiğini ve nereye gitmekte olduğunu sorgulamaya başlar ve sorularına yanıt bulmak amacıyla arayış içine girer (Başgil, 2017, s. 70). Varoluşunun sebebine anlam yüklemeye çalışan insanoğlu doğduğu an itibarıyla düşünen bir varlık olması hasebiyle varlığına anlam bulma ihtiyacı hisseder ve bu çoğunlukla inanç olarak teşekkül eder. Din, sadece inanmaktan ibaret olmamakla birlikte, aklı ve vicdanı ile inancını seçen insana bazı görevler ve sorumluluklar getirir. Dinin emirlerini yerine getirmek ve yasak ettiği eylemlerden kaçınmak, bir inanca bağlanmanın gerekliliğidir. Birey bu noktada inanmış olduğu dinin buyruklarını yerine getirmek durumundadır.

Toplum içinde yaşamlarını, diğer insanların hak ve özgürlüklerine saygı göstererek sürdürmeye çalışan bireyler dini anlamda da başkalarının kendi dinlerine herhangi bir müdahalede bulunmasını kabul etmezler ve bu onların insan olmalarından kaynaklanan en doğal haklarından biridir. Bu bağlamda din ve vicdan özgürlüğünün ulusal ve uluslararası anlamda korunması elzemdir.

Din ve vicdan özgürlüğünün sağlanması bakımından devletler, dini inançlarının farklılığına ya da inançsız olmalarına bakılmaksızın bireyleri korumakla yükümlüdürler. Ali Fuad Başgil, din ve vicdan hürriyetini; bireyin istediği dini özgürce seçmesini, hiçbir zorlama ve müdahaleye maruz kalmadan onu uygulamasını, yaşamasını, bu konuda eğitim almasını, başkalarına inandığı dini anlatma ve bunu yapabilmek için serbestçe örgütlenebilmesi, şeklinde ifade etmektedir (2017, s. 107-108). Erdoğan’a göre ise, “din ve vicdan hürriyeti hakkının

sağladığı somut güvence, devletin dini-vicdani inançları veya kanaatleri nedeniyle bireyleri herhangi bir şekilde kınamaya, hak mahrumiyetine ve ayrımcı muameleye maruz bırakmaması ve inancını değiştirmek için baskı yapmamasıdır” (Erdoğan, 2001, s. 80). Ali Fuad Başgil (2017) din hürriyetinin vicdan ile ilişkisini ise şu şekilde tanımlamıştır, “bireyler resmi ya da gayri resmi hiçbir etki, tesir, tehdit ve tedhişe uğramadan dilediği bir dinin akidelerine serbestçe inanabilir ve bunları benimseyerek vicdanına mal edebilirler” (s. 107). Vicdan ahlaki bir hissin davranış şekline uygulanmasını önerir, ahlak ise din içerisine dâhil edilebilecek sorumluluk ve faziletleri içerir, yani din bir kültürel sistemin parçası olarak, hakikatin ne olduğunu ve bir bireyin oradaki tutumlarının nasıl olması gerektiğini belirtir (Nal, 2002, s. 66-67). Vicdan da dinde kişinin ruhunun derinliklerinde yatar, bireylere zorla ya da baskıyla herhangi başka bir inanç empoze edilmeye çalışılsa da bireyin içindeki inanç onu terk etmez. Aksi durumlarda bireyler yasaların getirdiği yükümlülüklerle, inandıkları dinin emirleri arasında sıkışıp kalırlar (Arslan, 2005, s. 62). Bu bağlamda devletlerin din ve vicdan özgürlüğünün kısıtlanması üzerine yaptığı her türlü baskı haksızlığa neden olur. Bireyler maddi anlamda sahip oldukları şeyleri nasıl kaybetmek istemezlerse, manevi dünyalarında sahip oldukları şeylere de aynı ölçüde sahip çıkarlar. Dolayısıyla aynı şekilde onları da korumak ister ve kaybetmekten korkarlar.

İnanç insanın gönülden bağlandığı bir olgudur. Dışarıdan gelebilecek hiçbir unsur, insanın iç dünyasındaki vicdanına ve inançlarına müdahale edemez, etmeye de hakkı yoktur. Kaldı ki devletlerin anayasaları kişilerin iç dünyasındaki soyut kavramları nasıl olur da düzenlemeye, değiştirmeye kalkışabilirler ya da bundan dolayı cezalandırmaya, ayrımcılığa maruz bırakılabilirler. Engizisyon mahkemesi önünde, dünyanın dönüyor olduğu iddiası yüzünden yargılanan ve sonunda mahkûm edilen Galileo Galilei, mahkemeden çıkarılırken dünyanın yine de döndüğünü tekrar ederken, inancından vazgeçmeyerek, kanunlarla inancın değiştirilemeyeceğine güzel bir örnek olmuştur (Arslan, 2005, s. 138).

Din özgürlüğü, herkesin inandığı dinin ve mezhebin ibadetlerini özgürce tatbik edebilmesi ve bu durumda herhangi bir müdahaleye, aşağılamaya ve işkenceye maruz kalmaması (Anadol, 2001, s. 20) olarak da tanımlanmıştır. Ancak sadece inananları kapsamı açısından bu tanım eksik kalmaktadır. Bu bağlamda inanç sahibi olmamak ya da seçenekler arasında bulunan dinlerden herhangi birisine katılmama tercihinin sahip olmak (Kaboğlu, 2002, s. 364) da din ve vicdan hürriyeti tanımına dâhil edilmelidir. Ancak, özgürlük belli sınırlar içerisinde yaşanması gereken bir kavramdır. Dünyada özgürlüklerin sınırsız yaşandığı hiçbir ülke yoktur aksini iddia eden ülkelerde bile özgürlükler sınırsız değildir. Bu anlamda birçok uluslararası hukuk belgelerinde, insan hakları ile ilgili beyannamelerde ve sözleşmelerde hak ve hürriyetlerin sınırları çizilmiştir. Toplumun yararına olabilecek birçok sınırlandırma yapılabilir. Bir birey kendi hak ve hürriyetlerinden faydalanırken diğer bireylerin hak ve hürriyetlerine zarar vermemelidir. İnsanlığın refahını ya da sağlığını tehdit edecek hiçbir unsur hak ve hürriyetleri sınırsız kullanmayı mazur görmez (Karaman, 1996, s. 13). Devlet tarafından uygulanan bu sınırlamalar bireylerin hak ve hürriyetlerine anlamsız bir biçimde kısıtlamalar getiriyorsa, bu o devletin demokratik işleyişinde bir takım kusurlar olduğunun ispatıdır.

Din ve vicdan hürriyeti, bireyin herhangi bir inancı benimsemesini ya da benimsememesini, inancı doğrultusunda uyguladığı pratikleri, ibadetleri, ritüelleri, inancını değiştirebilmesini, diğer insanlara inancını yayabilmeyi, herhangi bir inanca sahip olmayı ya da inanmamaya mecbur edilmemesini ihtiva eden bir hakkı ifade eder (Özipek, 2011, s. 208). Diğer bir deyişle din ve vicdan özgürlüğü, bir dine inananlar kadar inanmayanları, dinini değiştirenleri

ya da dinden çıkanları insan hakları temelinde korumaya çalışır ve inananlar arasındaki mezhep farklılığından dolayı ortaya çıkan her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır (Özenç, 2006, s. 28-29). Tarihsel anlamda din ve vicdan hürriyeti ele alındığında, bütün dinlerin çeşitli zorluklarla, zulümlerle karşı karşıya kaldığı, bu anlamda inananların inançları sebebiyle çoğu zaman haksız uygulamalara maruz kaldığı bilinmektedir. Örneğin Hıristiyanlık ortaya çıkışından itibaren Roma İmparatorluğu Hıristiyanlığı kabul edene dek üç yüz sene boyunca zulümlere direnmiştir ki bunun sembolü Hz. İsa'nın öldürülmesidir. Hıristiyanlığın devlet nezdinde kabulüyle güçlenen kilise bu sefer de eskiden çekilenlerin acısını çıkarmak için zulmetmeye başlamıştır. Kendi içindeki mezheplerin çatışmalarından bile büyük acılar doğmuştur (Özenç, 2006, s. 15-16). Doğal olarak böyle bir ortamda din ve vicdan hürriyetinden bahsetmek anlamsızdır.

Din ve vicdan hürriyeti ilk kez 1776'da "Virginia Haklar Bildirisi"nde "Din zor kullanarak veyahut şiddetle değil, ancak akıl ve inanç yoluyla sağlanır" ifadeleriyle yer almıştır (Ünal, 1995, s. 206). On üç yıl sonra 1789'daki Fransız Devrimi ile Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nin 10. Maddesinde "Hiç kimse dinsel de olsa inançlarından dolayı kınanamaz" denmiş ve daha sonra günümüzdeki haliyle "Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"nin 18. Maddesinde din ve vicdan hürriyeti kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Bu maddeye göre: "Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir." (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 2019) Bir dine inanma özgürlüğünün yanı sıra, bireyler inandıkları dinin gereklerini yerine getirme özgürlüğüne de sahip olmalıdırlar. Dine özgü ayinleri ve ibadetleri diğer insanların haklarını da gözeterek özgürce gerçekleştirebilmelidirler. Bu anlamda, ABD Yüksek Mahkemesi, 1943 yılında bireylerin kendi inançlarına aykırı törenlere katılma zorunluluğunu kaldırarak (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 2019), din ve vicdan özgürlüğünün korunmasını sağlamıştır.

Din ve vicdan özgürlüğü kapsamında bireylerin dini tebliğ ve telkin etme özgürlükleri vardır. Hiçbir birey inandığı dini anlatmaktan ve yaymaya çalışmaktan men edilemez. Bireylerin inançları sorgulanamaz ve irdelenemez. Dini eğitim ve öğretim anlamında da bireyler özgürdür. Devlet hiçbir bireyi dini eğitime zorlayamaz, ancak genel bir bakış açısıyla yazılmış, din bilgisi dersleri müfredata dâhil edilebilir. Ayrıca bireyler kendi dinleri üzerine eğitim alma ve eğitim veren kurum açma hakkına da sahiptirler. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. Maddesinde her bireyin dini inancını değiştirme durumunda da özgür olduğu belirtilmiştir. Devletler hiçbir şekilde vatandaşlarının din değiştirmelerine müdahale edemezler, inançları için ne pozitif ne de negatif ayrımcılık yapamazlar. Ancak ve ancak vatandaşlarının dini ve vicdani özgürlüklerini koruyup gözetebilirler. Din ve vicdan hürriyeti ile ilgili uluslararası hukuk alanında düzenlenmiş daha pek çok sözleşme, ortak birçok kavram ve ilke vardır. Bu anlamda pratikte uygulanabilirliği sorgulansa da evrensel anlamda ortak bir ilkeler bütününden bahsetmek mümkündür.

Uluslararası Hukuk Belgelerinde Din ve Vicdan Hürriyetinin Korunması

Batılı devletlerin savunuculuğunu yaptığı insan hakları, günümüzde ulusal hukuk kapsamının ötesine geçerek uluslararası hukuk boyutunu kazanmıştır. Sadece Batılı devletlerce değil tüm devletlerce önemsenen ya da en azından uluslararası topluma öyle lanse edilen bir hale gelmiştir. Her ne kadar uluslararası bir boyut kazanmış olsa da insan haklarının devletler nezdinde güç, güvenlik, ideoloji ve ekonomik çıkar kaygılarının önüne geçmesi mümkün değildir (Donnelly, 1995, s. 217). İkincil planda da olsa devletler standart uygulamalar ile Uluslararası

Bildiri ve Sözleşmeleri bağlayıcı kabul ederek, bir ölçüde bunlara uygun olarak hareket etmeye çalışmaktadırlar. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok devletin anayasası doğrudan düzenlemeleri ile belirlenen ve uluslararası hukuk sözleşmelerine bağlılık ile tamamlanan bir güvence içermektedir (Vural, 2014, s. 251).

1776 Amerikan Anayasası'nda ve 1789 Fransız İnsan Hakları Bildirgesi'nde din ve vicdan hürriyetinin sağlanmasına yönelik adımlar atılmıştır. 20. Yüzyıla gelindiğinde ise insan hakları başlığı altında din ve vicdan hürriyeti de sözleşmelerde yer almış ve uluslararası hukuk kapsamında koruma altına alınmıştır. 1945 BM Şartı, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1966 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme, 1981 Din veya İnanca Dayalı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, 1989 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve 2000 Avrupa Birliği (AB) Temel Haklar Şartı birçok ülke tarafından imzalanmıştır. Bütün bu belgeler insan hakları temelinde şekillenmiştir ve her birinin alt başlıklarında din ve vicdan hürriyetinin korunmasına yönelik maddeler düzenlenmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel düzeyde artan, inanca yönelik ya da dönüş hareketi tüm hızıyla devam etmektedir ve ideolojilerin çöküşünden doğan boşluğu doldurma eğilimi yaşanmaktadır (Öktem, 2002, s. 1). Bu anlamda din ve vicdan hürriyeti hakkının ihlalleri ile ilgili uygulamalar dünya kamuoyunu daha fazla meşgul etmektedir. Bu çalışmada özellikle ikinci dünya savaşından günümüze kadar geçen süreçte imzalanan sözleşmelerin din ve vicdan hürriyetinin sağlanması ve korunması ile ilgili maddeleri ele alınacaktır.

1945 BM Şartı

İkinci Dünya Savaşı henüz sona ermemişken 1942 yılında yayımlanan BM Bildirisi 1945 tarihinde imzalanan BM Şartı'nın temelini atmıştır. Bu bildiri insan haklarının korunarak, barış ve güvenliğin tesis edilmesi gayesiyle uluslararası ölçekte yeni bir güvenlik sisteminin oluşturulmasının önemine dikkat çekilmiştir (Çağırın 2006, s. 62). 20. Yüzyılın henüz ilk yarısı sona ermemişken sarsıcı bir biçimde iki dünya savaşına ve sonuçlarının yarattığı yıkıma tanıklık eden dünya, kalıcı barışın sağlanabilmesi için birçok girişimde bulunmuştur. BM'nin kurulması ve insan haklarının korunmasına yönelik adımların atılması bu girişimlerden en önemlisidir. Din ve vicdan hürriyetinin korunmasına ilişkin maddeler de bu sayede uluslararası sözleşmelerde yerini almıştır.

Din ve vicdan hürriyeti demokratik devlet hukukunun yadsınamaz bir gerçeğidir. Herkesin kendi isteği doğrultusunda bir dini kabul etme hürriyeti vardır. BM tarafından insan haklarını uygulamak için oluşturulan ayrıntılı çerçeve, din hürriyeti hakkının, ifade özgürlüğü hakkı ve ırk ve cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalmama hakkı ile eşit olduğunu varsayar. Ancak günümüzde dünya üzerinde gerçek anlamda din temelli ayrımcılığa maruz kalan bireylerin haklarını savunabilecek bir mekanizmanın varlığından söz etmek mümkün değildir (Drinan, 2004, s. 41).

1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

10 Aralık 1948'de, BM Genel Kurulu tarafından onaylanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi uluslararası manzarada köklü bir değişime sebep olmuştur ve insan haklarının korunmasına uluslararası bir nitelik kazandırmıştır.

Bu beyanname sayesinde artık bütün milletler bir şekilde insan haklarına bulaşmıştır (Freeman, 2008, s. 4). Beyannamenin 2. Maddesinde; "Her birey ırk, renk, cins, dil, din, siyasi

veya herhangi diğ er bir fark gözetilmeksizin beyannamede belirtilen haklardan ve bütün özgürlüklerden faydalanabilir” (Bakanlar Kurulu Kararı, 2019) denmiştir.

Ayrıca, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 18. Maddesinde, din ve vicdan hürriyeti, “her bireyin, din, düşünce ve vicdan hürriyeti hakkı vardır; bu hak, din ve inanç değı ştirme hürriyetini, dinini veya inancını bireysel olarak ya da topluca, alenen ya da gizlice, öğretim, uygulama, ibadet ve ayinlerle açığa vurma özgürlüğünü sağlar” (Bakanlar Kurulu Kararı, 2019) şeklinde tanımlanmıştır.

1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İkinci Dünya Savaşı’nın acılarını çekmiş, aydınlanma düşüncesinin yenilenmiş ve etkisi artırılmış devlete karşı “insanı” koruyan bir insani projedir (Hafızoğulları, 2012, s. 165). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde koruma altına alınan haklar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde yer alan kişisel ve siyasal haklardır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde, din ve vicdan hürriyeti 9. Maddede ele alınmıştır. Bu maddede, herkesin din, düşünce ve vicdan hürriyetine sahip olduğu, bu hakkın dinini veya inancını değı ştirme hürriyeti ile bireysel olarak ya da topluluk halinde ibadet etme, dinini başkalarına öğretme aynı zamanda dinini başkalarına beyan etme özgürlüğünü de iç erdiği dile beyan edilmiştir. Maddenin 2. Fıkrasında başkalarının haklarına ve özgürlüklerine mani olmadan dinini veya inancını açıklama özgürlüğüne belirli sınırlamalar içinde sahip olunabileceği ifade edilmiştir (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 2019).

1966 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

1966’da yürürlüğe giren Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 18. Maddesinin dört fıkrasında din ve vicdan hürriyeti ele alınmıştır. Birinci fıkrada, herkesin din, düşünce ve vicdan hürriyetine ve inandıkları dini özgürce yaşayabilme, ibadetlerini ve uygulamalarını yerine getirebilme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.

İkinci fıkrada, hiç kimsenin seçtiği din sebebiyle baskı ve zulme maruz bırakılmayacağı belirtilmiştir.

Üçüncü fıkrada, bireylerin inançlarına ancak kamunun güvenliği, sağlığı ve ahlaki mevzu bahis olduğunda kısıtlamalar getirilebileceği belirtilmiştir.

Dördüncü fıkrada ise, sözleşmeye taraf olan devletlerin, çocuklarına kendi dinlerinin eğitimini vermek isteyen velilerin haklarına saygı duymakla yükümlü olduğu belirtilmiştir (Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışışleri Komisyonu Raporu, 2019).

Maddelerde açıkça belirtilen bireylerin dini ve vicdani özgürlüklerini güvence altına alma devlete yüklenen bir sorumluluktur. Aynı zamanda devletin vatandaşları üzerinde dinsel boyutta kesinlikle baskı oluşturamayacağını, vatandaşların dinleri sebebiyle hiçbir ayrımcılığa maruz bırakılmayacağını da güvence altına almaktadır. Ne yazık ki sözleşmeyi kabul ederek imzalayan birçok devletin vatandaşları dini ve vicdani özgürlüklerine tam anlamıyla sahip değı ldirler. Modern devletlerin çoğu anayasalarında din ve vicdan özgürlüğüne yer vermiş ancak Batılı ülkelerin çoğu devlet ve kilise ilişkisini ve kiliseye olan bağı lılıklarını da kanunlar yoluyla güvence altına almışlardır. Örneğin; Norveç ve Danimarka vatandaşları aksini beyan etmedikçe

resmi olarak devlet kilisesinin (Evanjelik Luteryen Kilisesi) mensubu olarak kabul edilirler. Devletin kilisesine bağlı olanlar diğer dini grupların sahip olmadığı haklara sahiptirler. Devlet kiliseye mali destek sağlar. Anayasaya göre Kral ve devlet görevlilerinin çoğu kiliseye mensup olmak zorundadır (Şencan, 2011, s. 27-63). İngiltere de resmi olarak İngiliz Anglikan Kilisesi'ne bağlıdır. Kilise kanun üstünde birçok hakka sahiptir. Kral ve Kraliçenin taç giyme töreni başpiskopos tarafından yönetilir ve Kraliçe kilisenin başı olarak kabul edilir. Yunanistan da resmi olarak Ortodoks kilisesine bağlıdır. Devlet kiliseye maddi yardımlarda bulunur. Din eğitimi zorunludur. Birçok kanuni metinde dine ve kiliseye atıf vardır (2011, s. 78-79). İtalya, seküler bir yapıya sahiptir. Ancak Anayasa'nın 7. Maddesi Katolik Kilisesi'ne ayrıcalıklar sağlamaktadır.⁴

1981 Din veya İnanca Dayalı Her Türü Ayrımcılığın Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme

25 Kasım 1981 tarihinde BM Genel Kurulu'nda onaylanan 36/55 sayılı kararın 1. Maddesinde “din, düşünce ve vicdan özgürlüğü hakkı”, 2. Maddesinde “ayrımcılık yasağı”, 3. Maddesinde “dine ya da inanca dayalı ayrımcılığın anlamı”, 4. Maddesinde “dine ya da inanca dayalı ayrımcılığı önleme ve ortadan kaldırma yükümlülüğü”, 5. Maddesinde “çocuğun hakları”, 6. Maddesinde “din veya vicdan özgürlüğünün içeriği”, 7. Maddesinde “hakların ulusal hukukla olan ilişkisi”, 8. Ve son maddesinde ise “hakların uluslararası belgelerle ilişkisi” (Dine veya İnanca Dayalı Müsamahasızlığın ve Ayrımcılığın Bütün Şekilleriyle Ortadan Kaldırılması Hakkında Bildiri, 2019) ele alınmıştır.

2000. maddedeki fıkralar düşünce, din ve vicdan hürriyetinin uluslararası hukuk bağlamında gün geçtikçe daha kapsamlı bir hale geldiğinin kanıtıdır. Bahsi geçen maddenin alt fıkralarında,

- Dini inançları doğrultusunda bireylerin ibadet için belirli yerleri kurma ve kullanma özgürlüğüne;
- İnsani yardımlar amacıyla vakıflar ve kurumlar kurma özgürlüğüne;
- İnançlarının gereği yapılan tören ve geleneklerde ihtiyaç duyulan araçları kullanma özgürlüğüne;
- İnançları doğrultusunda yayım yapma özgürlüğüne;
- İnançları doğrultusunda bireylere eğitim verme ve bunlar için gerekli mekânları yapma özgürlüğüne;
- Gönüllü olan bireylerden ya da kurumlardan maddi anlamda yardım talep etme özgürlüğüne;
- Din veya inanç bakımından uygun olan, gerekli dini önderleri yetiştirme ve belirleme özgürlüğüne;
- Din ve inançlarının gereği olarak bireylerin özel günleri ve bayramları kutlama özgürlüğüne;

---

⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Hüdayi Şencan, (2011). *Bazı Avrupa Ülkelerinde Din ve Devlet İlişkisi*, TBMM Araştırma Merkezi.

• Ulusal ya da uluslararası anlamda din veya inançla ilgili mevzularda diğer topluluklarla iletişim kurabilme özgürlüğüne yer verilmiştir (Dine veya İnanca Dayalı Müsamahasızlığın ve Ayırmacılığın Bütün Şekilleriyle Ortadan Kaldırılması Hakkında Bildiri, 2019).

1981 yılında imzalanan bu sözleşmenin daha önceki yıllarda çıkarılan sözleşmelerle kıyaslandığında bireylere dinlerini yaşama ve yayma anlamında daha fazla özgürlük tanıdığı göze çarpmaktadır.

1989 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

BM Genel Kurulu'nca 20 Kasım 1989 tarihinde onaylanan sözleşmenin 14. Maddesinde sözleşmeye taraf olan devletlerin, çocukların din, düşünce ve vicdan hürriyetlerine saygı göstereceği dile getirilmiştir. Aynı sözleşmenin 20. Maddesinde devlet koruması altında bulunan çocukların bakıcı aile yanına verilmesi durumunda çocuğun etnik, dini ve kültürel kimliğinin göz önünde bulundurulacağı belirtilmiştir. Ayrıca sözleşmenin 30. Maddesinde soy, din veya dil bakımından azınlık kabul edilen halklardan olan çocukların kendi dinlerine inanma ve ibadetlerini tatbik etme hakkına saygı gösterileceği belirtilmiştir (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 2019).

2000 AB Temel Haklar Şartı

AB Temel Haklar Şartı'nın 10. Maddesinde daha önce bahsi geçen sözleşmelerde de olduğu gibi öncelikli olarak her bireyin din ve vicdan hürriyetine sahip olduğu ve bu hak doğrultusunda bireysel ya da toplu olarak, açıkça ya da gizli bir biçimde dinini uygulama ve açığa vurma özgürlüğüne sahip olduğu beyan edilmiştir. Ayrıca dini inançları sebebiyle bireylerin askerlik görevini yapmayı reddetme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir (Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi, 2019).

Aynı bildirgenin 22. Maddesinde Avrupa Birliği'nin, kültürel, dini ve dilsel çeşitliliğe saygı göstereceği dile getirilmiştir (AB Temel Haklar Bildirgesi, 2019).

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca gücü elinde tutanların insan haklarına aykırı tutumları, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı, mezhep çatışmaları, azınlıklara ve sığınmacılara yönelik düşmanca tutumlar din ve vicdan hürriyetinin garanti altına alınmasını sağlamak için pek çok uluslararası sözleşmenin yapılmasının zorunluluğunu doğurmuştur. Din ve vicdan hürriyetinin kazanılması Aydınlanma'nın sonucudur. Bu süreçte, devletler din ve vicdan hürriyetinin sınırlarını çizmeye ve içeriğini oluşturmaya çabalarken, diğer taraftan toplumlar için vazgeçilmez bir unsur olan dinin hukuki düzendeki yerini belirlemeye çalışmışlardır.

Çalışmada ele alınan sözleşmelerde de açıkça görüldüğü üzere herkesin doğuştan sahip olduğu haklar kapsamında din ve vicdan hürriyeti hakkı da vardır. Her bireyin istediği dine ya da inanca sahip olması, bireysel veyahut toplu olarak ibadetinin icaplarını yerine getirmesi, bunları öğrenme ve öğretme ihtiyacının karşılanması özgürlüğü vardır. Hiç kimsenin din ve vicdan özgürlüğünü yıpratıcı bir taarruza ve baskıya maruz bırakılmaması için taraf ülkelerce imzalanan bu sözleşmelerin varlığı bile din, inanç ve ibadet konularında istenilen ölçüde yol alınmadığının göstergesidir. Bu sözleşmelere müdahil ülkelerin iç hukuk kanallarıyla çözümleyemedikleri insani sorunları uluslararası sözleşmeler garantörlüğünde çözüm aranması

ihtiyacını doğurmuştur. Ancak insan hakları idealleri ile gerçek dünyada karşılaşılan insan hakları ihlalleri arasında oldukça büyük bir uçurum bulunmaktadır (Freeman, 2008, s. 5). BM, insan haklarını bir kavram olarak uluslararası hukuka ve uluslararası politikaya dâhil etmiştir. Uluslararası politikada söz sahibi olan devletlerin insan hakları ile söylemlerinde her ne kadar olumlu mesajlar verseler de, uygulama konusunda sınıfta kaldıkları malumdur. Öyle ki, son on yılda Avrupa ülkelerinde din uygulamaları üzerindeki hükümet kısıtlamaları artış göstermiş ve Avrupa’da birçok hükümet Müslüman kadınların elbiselerine sınırlar getirmiştir. Fransa’da ve Belçika’da devlet okullarındaki Müslüman öğrencilerin ve devlet kurumlarında çalışan Müslümanların başörtüsü ve türban takmaları, Hıristiyan ve Musevilerin de “göze çarpan dini semboller” kullanmaları yasaklanmıştır. Ayrıca Fransa’da resmi kimlik belgesi fotoğraflarında başörtüsü kullanılmasına da yasak getirilmiştir (Glendon; Al-Hibri, 2012). Bosna Hersek’te adli kurumlarda çalışanların başörtüsü de dâhil olmak üzere dini sembollerini kullanmaları yasaklanmıştır. İspanya’da Müslüman kadınlara peçe yasağı getirilmiştir. Almanya ve Slovenya’da, ‘sünnet’ yetkililer tarafından dini bir uygulama olarak kabul edilmemiş aksine cezai suç olarak tanımlanmıştır (Tidey, 2019). Özellikle, Avrupa’da artış gösteren dini uygulamalarla ilgili kısıtlamalar, hoşgörüsüzlüğün, yabancı düşmanlığının ve ötekileştirmenin sonucudur.

Din ve vicdan hürriyetinin gerçek anlamda korunmasını sağlayacak uluslararası anlamda hukuki düzenlemeler olsa da yaşanan aksaklıkları, ihlalleri ve zulümleri ortadan kaldıracak güçte devletler üstü bir mekanizmadan bahsetmek mümkün değildir. İnsanoğlu bu yolda pek çok adım atmış ve çok çaba sarf etmiş olsa da dünya genelinde hukuki kuralların tam olarak uygulanabildiğini söylemek yanlış olacaktır. Var olan sistemdeki aksaklıkları tespit ederek yeni düzenlemelerin yapılması ve ayrımcılık yapılmaksızın evrensel ölçekte bu düzenlemelere uyulması din ve vicdan hürriyetinin korunması açısından verilen çabanın daha gerçekçi olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Anadol, C. (2001). *Türkiye’de Din ve Vicdan Hürriyeti*, Burak Yayınları, İstanbul.
- Arslan, Zühtü (2005). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Din Özgürlüğü*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 11. Ve 14. Protokoller ile değiştirilen metin (2010). Avrupa Antlaşmaları Serisi, No. 5. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yazı İşleri Müdürlüğü.
- Baderin, Mashood A. (2009). “Religion and International Law: Friends or Foes?”, *European Human Rights Law Review*, Sweet & Maxwell Law Publishers.
- Başgil, Ali Fuad (2017). *Din ve Laiklik*, Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık, İstanbul.
- Clarke, Desmond M. (1986). “Freedom of Thought in Schools: A Comparative Study”, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. No. 2, 35, s. 271.
- Çağiran, Mehmet Emin (2006). *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, Platin Yayınları, Ankara.
- Dickson, Brice (1995). “The United Nations and Freedom of Religion”, *The International Comparative Law Quarterly*, 44 (2).
- Drinan, Robert F. (2004). *Can God & Caesar Coexist? Balancing Religious Freedom and International Law*, New Haven: Yale University Press.

- Donnelly, Jack (1995). *Teori ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Çev: Mustafa Erdoğan-Levent Korkut, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Draper, G.I.A.D. (1966). "Religious Freedom and International Law", *New Blackfriars*, Vol. 48, No. 558, s. 79.
- Evans, C. (2005). "The Double-Edged Sword: Religious Influences on International Humanitarian Law", *Melbourne Journal of International Law*, 6/1.
- Erdoğan, M. (2001). *Dersimiz Özgürlük*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, Mustafa (2011). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, Ankara: Orion Kitabevi Yayınları.
- Freeman, Michael (2008). *İnsan Hakları: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*, çev. A. Erkan Koca, Asena Topçubaşı, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Hafızoğulları, Zeki (2012). "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Tarafı Olduğu İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde Laiklik, Düşünce, Vicdan ve Din Hürriyeti", *Ankara Barosu Dergisi*.
- Janis, M. W. (1988). "Religion and International Law", *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, Vol.82, ss. 195-220.
- Janis, Mark W., & Carolyn Evans (eds.) (1999). *Religion and International Law*, The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2002). *Özgürlükler Hukuku*, İmge Kitabevi, 6. Basım, Ankara.
- Karaman, H. (1996). *İslam'da İnsan Hakları, Din, Vicdan ve Düşünce Hürriyeti*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Nal, S. (2002). "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 57-4.
- Öktem, Akif Emre (2002). *Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Özenç, Berke (2006). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnanç Özgürlüğü*, Kitap Yayınları, İstanbul.
- Özipek, B. B. (2011). "Din ve Vicdan Özgürlüğü: Türkiye için bir Anayasal Çerçeve Önerisi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 19.
- Pazarıcı, Hüseyin (1999). *Uluslararası Hukuk Dersleri*, I. Kitap, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Şencan, Hüdayi (2011). *Bazı Avrupa Ülkelerinde Din ve Devlet İlişkisi*, TBMM Araştırma Merkezi.
- Turan, İ. (2012). "Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye'de Din Eğitiminin Yasal Dayanakları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (32).
- Ünal, Şeref (1995). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Ankara.
- Vural, H. (2014). "Anayasada Din Özgürlüğü" Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt 69, No. 2.
- Yılmaz, Ömer (2007). "Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ulus Anayasalarında "Din ve Vicdan Özgürlüğü", *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, <https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> (Erişim tarihi: 11.11.2019 Saat: 23:47)
- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf (Erişim tarihi: 12.11.2019 Saat: 02:30)
- Bakanlar Kurulu Kararı, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/01/EvrenselBeyanname.pdf> (Erişim tarihi: 12.11.2019 Saat: 01:25)

- Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu(1/589) <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pf> (Erişim tarihi: 12.11.2019 Saat: 11:48)
- Dine veya İnanca Dayalı Müsamahasızlığın ve Ayırmacılığın Bütün Şekilleriyle Ortadan Kaldırılması Hakkında Bildiri) http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/DIN_VE_INANC.pdf (25 Kasım 1981) (Erişim tarihi: 13.11.2019 Saat: 15:32)
- Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi, <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708> (Erişim tarihi: 14.11.2019 Saat: 16:10)
- İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> (Erişim tarihi: 12.11.2019 Saat: 20:58)
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, <https://www.unicef.org/turkey/çocuk-haklarına-dair-sözleşme> (Erişim Tarihi:15.11.2019 Saat: 12:46)
- Tidey, Alice (2019). "Government Restrictions on Religion Rising in Europe"- Pew Research Centre Study, <https://www.euronews.com/2019/07/16/government-restrictions-on-religion-rising-in-europe-pew-research-centre-study> (Erişim tarihi: 23.11.2019 Saat: 16:37)
- Glendon M. A., Azizah Al-Hibri (2012). "Internationally Protected Rights of Religious Expression are Under Increasing Pressure", <https://nationalinterest.org/commentary/western-europe-vs-religious-freedom-7869> (Erişim tarihi: 23.11.2019 Saat: 20:37)